
Živa Gruden

Narečje in ljudsko izročilo kot sredstvo oblikovanja otrokove zaznave lastnega okolja v vrtcu

---

Dvojezično predšolsko središče (vrtec) v Špetru je osnova vzgojno-izobraževalne dejavnosti, ki jo v Beneški Sloveniji razvija Zavod za slovensko izobraževanje in ki obsega poleg drugih dejavnosti in tečajev tudi petletno osnovno šolo. Središče je začelo z delom v šolskem letu 1984-85, v dobrem desetletju delovanja pa je utrdilo svojo prisotnost v Nadiških dolinah (otrok je danes več kot 50, to pa je desetkrat več kot ob samem začetku) ter obenem izostrilo vzgojne prijeme in metode, s katerimi stremi k zastavljenim ciljem.

Sam začetek oziroma realizacijo središča so spodbudila nekatera opažanja ob izkustvih, ki so jih beneška kulturna društva že več let prej udejanila na področju dejavnosti za najmlajše in ki so nakazovala vsaj delno pripravljenost okolja, da sprejme dvojezično zasnovan vzgojni proces, ki bi slovenščini zagotavljal neprimerno večjo vlogo, kot jo je lahko odigrala v pobudah, ki so posegale zgolj v prosti čas otrok ob povsem italijanskih šolskih in predšolskih strukturah. To pripravljenost okolja je preverila tudi vzorčna raziskava, ki jo je opravil sodelavec Slovenskega raziskovalnega inštituta Riccardo Ruttar. Odločitev, da se ta proces začne z vrtcem, je narekovalo spoznanje, da je prav predšolsko obdobje ključno za otrokov razvoj in da predšolske strukture najmočneje posegajo v komunikacijske navade v družini, kar seveda vpliva na otrokovo doživljanje jezika in na oblikovanje predstave o sebi in okolju. Dejstvo, da je prav v času kapilarnega uvajanja italijanskih vrtcev prišlo do občutnih sprememb v rabi jezika, je to spoznanje potrjevalo, čeprav je ta ugotovitev izhajala zgolj iz zbiranja in primerjanja vtisov in niso bile v tej zvezi opravljene nobene posebne raziskave.

V splošnih usmeritvah se dvojezično šolsko središče v Špetru, ki je prav kot osnovna šola zasebna ustanova, naslanja na ministrske smernice za vzgojne dejavnosti v državnih vrtcih (prenovljene leta 1991), obenem pa se od slednjih razlikuje po dvojezičnem izvajanju dejavnosti, pri čemer je pomembna izbira modela »ena oseba - en jezik«. Ta se v praksi izvaja s sodelovanjem dveh vzgojiteljic v skupini, od katerih dela ena v slovenščini, druga pa v italijanščini; tako imajo otroci dokaj trdno oporo za izbiro jezika, obenem pa jim raba enega ali drugega jezika ni vsiljena.

Omeniti velja, da je v italijanskem šolskem ustroju vrtec »vzgojna ustanova v pravem pomenu besede« (varstvena vloga je torej potisnjena v ozadje), da ministrske smernice podčrtujejo skrb za celosten otrokov razvoj in nujnost povezovanja predšolske vzgoje z družinskim in širšim okoljem. Vzgojni smotri so opredeljeni kot oblikovanje identitete, razvijanje samostojnosti ter razvijanje sposobnosti in spretnosti, uresničujejo pa se na naslednjih vzgojnih področjih: telo in gibanje; govor in besede; prostor, red, zaporednost; stvari, čas in narava; sporočila, oblike in mediji; lastni jaz in drugi. V teh okvirih vzgojiteljice načrtujejo dejavnosti »v skladu s posebnimi vzgojnimi in razvojnimi potrebami otroka in skupnosti, ki ji pripada«.

Široko zastavljen vzgojni koncept samih smernic ter večkrat in v različnih kontekstih podčrtana nujnost upoštevanja specifičnih položajev in razmer ter razvijanja spoštovanja do kulturne stvarnosti, ki ji otrok pripada, ob sprejemanju in razumevanju drugačnega, so okviri, ki omogočajo razvejano, neutesnjeno in ustvarjalno vzgojno delo, ki se odvija skozi vsakodnevne dejavnosti v vrtcu in skozi posamezne, časovno elastične didaktične enote, okrog katerih se združujejo vzgojna področja.

Kot že povedano, je posebnost špeterskega zasebnega vrtca predvsem v njegovem dvojezičnem ustroju, pri čemer se je umestno še nekoliko pomuditi. Ne gre namreč le za vzporedne dejavnosti v slovenskem in italijanskem jeziku, temveč za bolj razvejano jezikovno sliko, ki jo pogojuje jezikovni položaj okolja. Znano je namreč, da je na območju Beneške Slovenije poznavanje slovenskega knjižnega jezika zelo skromno (špetersko šolsko središče pomeni v bistvu prvi organiziran pristop v tem smislu) in da imamo zato v okolju položaj značilne diglosije slovensko narečje/italijanski knjižni jezik. Dodati je treba, da se položaji za rabo slovenskega narečja vse bolj krčijo in da stopa italijanščina vse bolj tudi v tiste komunikacijske momente, ki so bili nekoč zapolnjeni s slovenskim narečjem. Obenem pa je prav narečje najpristnejši izraz tiste kulturne stvarnosti, ki ji otrok pripada (kar gotovo ni le posebnost tega okolja), in torej sredstvo, ki je najprikladnejše za utrjevanje potrebne povezave z okoljem. Skozi narečje otrok pridobiva in utrjuje zavest pripadnosti domači skupnosti, medtem ko mu knjižni jezik odpira širša obzorja. Zato na jezik in narečje nikakor ne gre gledati alternativno, temveč ju gre obravnavati kot dve dopolnjujoči se pojavnosti istega diasistema. Špeterski vrtec se zato ne omejuje na »sprejemanje načina izražanja in sporazumevanja vseh otrok«, ki je predvideno v smernicah, temveč skrbi za ustvarjanje govornih položajev in dejavnosti, prek katerih otrok zasluti in doživlja jezikovno stvarnost okolja ter možnosti njenega razvoja. Narečje je močno prisotno v vsakodnevnom življenju, pri čemer prihaja tudi do delnega odstopanja od modela jezikovnega razlikovanja po osebah, saj pri praktičnih dejavnostih uporabljata narečje tako »slovenska« kot »italijanska« vzgojiteljica. S tem se po eni strani ustvarja občutek za zvrstnost v slovenščini, po drugi strani pa se obnavlja za okolje značilna diglosija; ob tem otrok vsekakor doživlja narečje kot svoj izvorni govor, iz katerega lahko nato gradi svojo jezikovno kompetenco v smislu dvojezičnosti. Seveda pride ta proces lahko v polni meri do veljave le tedaj, ko je narečje dovolj prisotno v otrokovem domačem zaledju.

V mnogih primerih pa na zaledje otrokove ožje družine ni mogoče računati, ker je v generaciji strašev italijanščina prevzela vlogo jezika domače komunikacije (precej pogoste so tudi mešane družine). V takih primerih je nujno poseči nazaj, v generacijo starih staršev, ki jim je narečje naravno vsakdanje izrazilo in ki so večkrat nosilci tistih vrednot skupnostnega življenja, ki jih sodobni svet potiska v ozadje.

Tu se vrtec postavlja kot spodbujevalec in organizator dejavnosti, prek katerih otroci na čustveno močno motivirani osnovi zaznavajo vrednote in jezikovno bogastvo lastnega okolja.

Bolj kot za posamezne didaktične enote gre tu za celovit projekt, ki se je začel v šolskem letu 1990-91 in ki se v različnih oblikah razvija vse do danes. Vsakokratni nosilci so otroci zadnjega leta vrtca, v delo pa so v različnih fazah pritegnjeni tudi mlajši otroci. Osnovno izhodišče je naslednje: s pomočjo starih staršev zbrati gradivo, ki je nato osnova za različne didaktične dejavnosti. To gradivo je različno in se v letih spreminja. Prva tri leta so bili stari starši vključeni v najbolj naravni in samoumevni vlogi pripovedovalcev pravljic in zgodb, zbiranje pa je potekalo tako v samem vrtcu kot doma. Obisk »none« ali »nonuna« v samem vrtcu je bil seveda doživetje zase, saj se je tako obnavljala nekdanja situacija pripovedovanja večji skupini otrok, kot je bila običajna, ko so se družine zbirale v zimskih večerih k raznim opravilom. Vendar si niso vsi pripovedovalci upali »pred publiko« (to se je pokazalo predvsem v drugem letu projekta, ko so pripovedovalce snemali tudi za narečne oddaje radia Trst A) in je zato bila predvidena tudi možnost, da otrok sam z otroškim magnetofonom posname pripovedovanje v domačem okolju in posnetek prinese v šolo. Ta način se je v naslednjih letih, ko je število otrok v vrtcu vse bolj naraščalo, izkazal kot najprimernejši, čeprav so nekateri pogumnejši posamezniki še vedno prihajali pripovedovat neposredno v vrtec.

Zbrano gradivo je bilo prvo leto precej neenotno (vmes so prišle tudi pesmi, pripovedi o običajih ipd.), v naslednjih dveh letih pa se je res osredotočilo na ljudsko pripovedništvo z nekaterimi obsežnimi, lepo oblikovanimi besedili boljših pripovedovalcev.

Pravljicam so nato v šolskem letu 1994-95 sledile pesmi, predvsem pete, čeprav so bila vmes tudi krajša govornjena besedila (izštevavnice, nagajivke ipd.). Poleg znanih in dokaj razširjenih pesmi so otroci posneli tudi nekaj drobcev pripovednih pesmi, ki jih v Nadiških dolinah ne slišimo več.

V naslednjem letu so nato prišle na vrsto koledarske šege (pobiranje hlebcev za dan mrtvih, božič in koleda, pust, velika noč, romanja na Staro goro...) in delovne navade (košnja, žetev, lomljenje in ličkanje koruze, preja, kmečko delo in orodje...).

V šolskem letu 1996-97 so stari starši pripovedovali o igrah svojega otroštva, letos pa se je projekt usmeril k posameznim poklicem.

Pri zbiranju na tej stopnji seveda niso pomembni rezultati (obseg, kvaliteta in izvirnost gradiva, čeprav v nekaterih primerih tudi teh ne gre zanemariti), temveč predvsem sam potek dejavnosti, ki postavlja v neposreden stik najmlajšo in starejšo generacijo in daje obema razloge za zadoščenje. Otrok je zadovoljen s svojo aktivno vlogo zbiralca in posredovalca vrstnikom, pripovedovalec pa začuti, da je nosilec nečesa pomembnega in vrednega, da se prenaša naprej. Ker dejavnost poteka v domačem narečju, prispeva tudi k ovrednotenju slednjega oziroma predstavlja spodbudo starejšim generacijam, da jezik prenašajo na mlajše. Otrok začuti, da so tako vsebine kot oblika, v kateri se prenašajo, del njegovega okolja, saj mu jih ne posreduje vzgojiteljica, temveč nekdo od domačih, s katerim ga vežejo predvsem čustvene vezi.

Dejavnost zbiranja ni sama sebi namen, temveč služi kot izhodišče za nadaljnje delo v vrtcu. Zbrano gradivo otroci skupaj z vzgojiteljicami obdelajo na različne načine: najpogostejši so povzemanje gradiva in pogovor o njem z morebitnimi dopolnili in primerjavami, ilustracija oziroma likovna dejavnost v različnih tehnikah, priprava raznih izdelkov, petje in dramatizacija. Posamezni elementi iz gradiva so bili tudi vključeni v prireditve, ki so jih otroci pripravili (pesmi, dialogi in situacije). Ko so zbirali igre, so te igre tudi sami preigrali in osvojili, da so postale del njihovega otroštva. Vse te dejavnosti dajejo tudi možnost širše jezikovne vzgoje, primerjanja načinov izražanja in prehajanja iz narečja v knjižni oziroma pogovorni jezik ter tako utrjujejo otrokovo zaznavo o povezanosti ožje domačega s širšim slovenskim svetom.

Vsakoletni sklop sklone konkretni prikaz v obliki razmnoženega albuma, ki obsega prepis zbranih besedil in otroške ilustracije, izdelane v ta namen s flomastrom brez zapolnjevanja likovnih polj (tudi to je za otroke posebna vaja v prilagajanju sporočila prenosniškimi potrebami). Tak, iz črnobelih fotokopij sestavljen album dobijo ob koncu leta vsi otroci z vabilom, da si ga sami pobarvajo. Tako ostane za opravljenim delom oprijemljiva sled, ki pride na domove, kjer lahko besedila še enkrat preberejo, se o njih pogovarjajo, jih pokažejo znancem. V vrtcu opravljeno delo pride tako tudi v širše okolje in nanj vpliva.

Naj še omenim, da so prav v vrtcu zbrane pesmi spodbudile izdajo učbenika za glasbeno vzgojo na osnovnih šolah z naslovom »Cantiamo«. Beneški glasbenik in pedagog Nino Specogna ga je namenil predvsem državnim, italijanskim osnovnim šolam v tem prostoru in vanj vključil večinoma domače slovenske pesmi.

Sicer pa sam projekt ne glede na doslej dosežene rezultate nikakor ni izčrpan, temveč nosi v sebi še mnogo možnosti za nadaljnji razvoj, ki bo seveda v naslednjih letih lahko dobil tudi nove in drugačne oblike, ne da bi se zaradi tega izneveril svojim osnovnim izhodiščem in učinkom.